Драма в 5 діях

ДІЄВІ ЛЮДЕ

Іван — старий чоловік, москаль.

Софія — його дочка, молода дівчина.

Ганна — удова.

Гнат — її син, парубок.

Варка — дівчина.

Параска — дівчина.

1-а, 2-а — дівчата

Омелько, Дем'ян, Степан — парубки.

Явдоха — хазяйка на вечорницях.

1-й , 2-й — старости.

Парубки, дівчата і музики.

ДІЯ ПЕРША

Хата Явдохи.

ЯВА І

Входять Гнат і Дем’ян.

Гнат. Через що ж то вечерниці забороняють?

Дем’ян. Хіба ти не знаєш?

Гнат. Не знаю, я тілько що з города приїхав.

Дем’ян . Вчора сіно у Вороного згоріло, а він скаржився старшині, що, каже, парубки заходять з дівчатами під сіно, курять цигарки, і сіно вони, виходить, підпалили.

Гнат. І видумає старий чорт півтора людського! Хто ж то бачив, що парубки з дівчатами під сіном стоять, та ще й цигарки курять?

Дем'ян. Та це правда. Я сам бачив у тон вечір, як случилась пожежа, Омелька і Варку під сіном Вороного.

Гнат. Варку?! З Омельком?!

Дем’ян . Еге.

Гнат. Та ти сам бачив, своїми очима?

Дем’ян. Своїми очима бачив.

Гнат. Варку?

Дем'ян. Варку.

Гнат. З Омельком?

Дем’ян. З Омельком.

Гнат. Ні, то тобі так здалося...

Дем’ян. Що ж то у мене куряча сліпота, чи як? Або не знаю я Варки и Омелька? Стояли, кажу тобі, ще й обнявшись, а як мене побачили, розійшлися. Чудний! Думаєш, як ти до неї залицявся, то вона вже ні до кого більше не притулиться? Ого! Тебе ж не було, вона заскучала, а Омелько розважав! Ха-ха-ха!

Гнат. Не смійся! Не дратуй мене, бо так і тьопну!

Дем’ян . Тю! Чого ж ти на мене сердишся? Сердься на Варку, а мені подякуй.

Гнат. Ходім.

Дем’ян . Куди?

Гнат. Ти куди хочеш, а я додому.

Дем’ян . Не вигадуй біси батька зна чого! Скоро зійдуться хлопці й дівчата.

Гнат. Я не можу бачить ту прокляту фойду, я її тут буду бить, аж пір'я летітиме!

Дем’ян . То й дурний будеш? Пристань до першої дівчини — цим гірше уразиш Варку, ніж тим, що поб'єш. Хіба мало дівчат? Та перша Софія — далеко краща за твою Варку; придивись — як паняночка... І ні з ким не знається.

Гнат. Вона така недоторка: раньше всіх додому йде і все соромиться чогось.

Дем’ян . Тим вона й недоторка така, що тебе любить.

Гнат. А ти ж почім знаєш?

Дем’ян. Та вже знаю... Вчора Софія приходила до моєї сестри, батько її хоче віддать у городі заміж за якогось шевця. Вона розказувала про це сестрі... а я підслухав, — каже: я люблю, сестро, Гната і так, як на смерть, не хочу їхать у город.

Гнат. Та брешеш!

Дем’ян . Побий мене бог, правда! Я, брат, і сам хотів до неї примоститься, та як почув, що тебе любить, охота одпала.

Гнат. А вона ж сьогодня буде тут?

Дем’ян . Безпремінно, зайде попрощаться.

ЯВА II

Входять Явдоха і Варка.

Явдоха. Е, шкода, хлопці, сьогодня вечерниць у мене не буде! Старшина наказав, щоб не приймала вас, бо оштрапують. Все через сіно Вороного: кажуть, що ви підпалили.

Варка. Я вже прийшла, щоб і кужеля свого взять! Гнате, ви б пошукали на тім боці, чи не прийме нас хто!

Гнат. Пошли Омелька, нехай він пошукає задля тебе.

Варка. Що ти кажеш?

Гнат. Та те ж саме й кажу.

Варка. Уже знову хтось набрехав?

Гнат. На злодієві шапка горить! Зараз догадалась...

Варка. Що догадалась, що догадалась? Чи ти не здурів? Дивіться...

Гнат. Дивись уже ти, а ми бачили.

Варка. Нехай тому повилазить, хто бачив.

Гнат. І бачили, і не вилізло!

Явдоха. Ану, заведіться! Послі собі побалакаєте, а тепер ідіть з богом з моєї хати, бо й другі на огонь почнуть сходиться.

Дем’ян . Та не виганяйте-бо нас, тітко, нехай уже цей вечір у вас посидимо. Ще ніхто не знає, що не можна, і сьогодня зберуться з музикою.

Явдоха. Ще й музика?! Їй-богу, не хочу! Ви мені наробите такого лиха, що оштрапують!

Дем’ян . Пропаде вечір.

Гнат. Ми штрап ускладчину заплатимо!

Варка. Тітко, голубочко, не виганяйте! Бачите, й музика буде, вже давно не танцювали.

Явдоха. Тобі, дзиго, аби танці!.. Глядіть, щоб і вам чого не було.

Дем’ян. Більш копи лиха не буде! Чуєте, вже хтось іде... Дівчата, бо тоненько балакають. (Іде до вікна.) Ач! Як гиндичата, пищать.

Варка (до Гната). Чого-бо ти сердишся? Нехай тобі той Омелько сказиться! Притулив горбатого до стіни! (Лащиться.) Я тобі щось скажу.

Гнат. Скажеш Омелькові.

Варка. Чи ти не сказився? (Тихо.) Гнаточку, хіба ж ти не знаєш...

Гнат. Знаю! Не прилипай.

Варка. Тьфу!

Дем'ян (у вікно). Заходьте, заходьте! Чого ви радитесь там? Софіє, веди перед!

ЯВА III

Входять Софія й дівчата.

Всі. Добривечір!

Софія. А казали, сьогодня не буде вечерниць. Ми підійшли тихенько-тихенько, та й стоїмо, і боїмося: чи йти, чи не йти.

Гнат (підходить до Софії). Погуляємо, Софіє?

Софія. Погуляємо! Для мене це послідні вечерниці.

Гнат. Чого так?

Софія. Поїду у город до батька.

Гнат (тихо). І заміж там вийдеш за шевця?

Софія (соромиться). А ти почім знаєш?

Гнат (тихо). Знаю. Не їдь! (Шепче їй на вухо.)

Софія. Якраз! А Варка?

Гнат. Я забув і думать про неї...

Софія. І за мене потім так само забудеш?

Гнат. Хіба ти Варка?

Варка. Що там Варка тобі нав'язла в зуби? Іди сюди, Гнате!

Гнат. Казав — учора прийде.

Софія (тихо). Іди ж, чом не йдеш?

Гнат. Нехай їй чорт!

Шепчуться з Софією та сміються, а Варка сердиться.

Варка. Чи надовго спарувався?..

Гнат. А тебе завидки беруть, що не всі парубки біля тебе? Буде з тебе й Омелька.

Варка. Чого ти причепився до мене? Як та собака, гарчиш! Не велике щастя і ти, і твій Омелько! Багато вас є, на одній осиці й не перевішаєш! Прощайте, тітко! Я піду, а то ще в холодну звідціля позабирають. Ходім, дівчата!

Дем’ян. А музика ж буде! Ти збиралась танцювать і сама тітку прохала, щоб не виганяла.

Гнат. Та не зачіпай її, нехай іде!

Варка. От же на злість зостанусь.

Гнат. Мені на злість, собі на користь. Скоро й Омелько прийде. Жаль тільки, що сіно згоріло.

ЯВА IV

Входять парубки.

Дем’ян. О, бач! За вовка помовка, а вовк у хату шусть.

Варка. Повісь собі його на шию!

Гнат. Іlащо його вішать, коли ти сама повісишся у нього на шиї!

Омелько. Кого це збираєтеся вішать?

Гнат. Та тут дівчина вішається одному парубкові на шию, та нема доброї мотузки, а на тонкій обірветься.

Варка. Дурному вічна пам'ять!

Омелько. А нам на здоров'я.

Гнат. Тепер, може, буде и вічна. Воно все так: як є — не жалуєм, а нема — плачемо.

Варка. Нема за ким плакать, нема кого и жалувать.

Омелько. Нічого не розберу. Бачу тільки, що Варка з Гнатом глек розбили.

Гнат. А ти черепки позбирай та в кишеню заховай.

Омелько. Хоч би й за пазуху заховав, тобі яке до мене діло?

Гнат (сміється). Малі та дурні раз у раз на смітнику збирають черепки, й їм ніхто не заважа, — збирай і ти.

Омелько. Гляди, щоб з твоєї голови черепки не посипались!

Гнат (підступа). Ану, попробуй!

Омелько. Думаєш, злякаюсь? От тілько не одійдеш, то й побачиш! Чого чіпляєшся? Дума, як здоровий, то й побоюсь? Кілок не розбира ні здорового, ні слабого!

Дем’ян . Та годі вам гризтись за масляні вишкварки! От нещасливий день: послідній раз зібралися, а згоди нема, тілько сварка.

Омелько. Чого ж чіпляється, мов скажена собака?

Дем’ян . Годі! Харитон! Давай по чарці! Я бачив, там у тебе щось з-за пазухи виглядало.

Харитон. Підождем.

Дем’ян . Ну, так я співать почну. (Співа.)

Светить мєсяць,

Светить ясний,

Просвіщається заря...

Хлопці перебивають.

Дехто. Ну її, це давня. Ти гуртової затинай.

Дем’ян . Ну, давай гуртової.

Ой гиля, гиля,

Гусоньки, на став,

Добривечір, дівчино,

Бо я ще й не спав.

Ой боже, боже,

Який я вдався:

Брів я через річеньку

Та й не вмивався.

Ой вернуся я

Та й умиюся,

На свою дівчиноньку

Та й надивлюся.

Ой не вертайся

І не вмивайся —

Єсть у мене криниченька

Під перелазом,

Умиємось, серденько,

Обоє разом.

Як хор співа, входять музики, сідають наперед кону і лагодяться. Хор замовк; з послідніім акордом пісні грають козака, танцюють. Через яку хвилю кричать: "Старшина!", "Ні, Онисько!". "Тікаймо!".

Явдоха. Ой боже мій, що ж це буде?

Голос під вікном: "Ач, який гармидер підняли! Це тим, що не велено збиратьсяя? Зараз мені розходьтесь, бо запишу у протокола, то будете знать..."

Всі один по одному виходять. Чуть голоси: "На той бік?", "Ходім мерщій!", "Додому!", "А ти куди?".

Явдоха. Я казала, що ви мені біду накличете! Ох лихо! Ще ощтрапують! Чули — кричав, що протокола якогось напишуть! Треба побігти упросить, щоб не казав старшині, він на могорич здасться! (Хутко виходить.)

Тим часом усі пішли, остались тілько Гнат, Софія й Варка.

ЯВА V

Софія, Варка й Гнат.

Софія (до Гната). Прощай! (Іде за хазяйкою.)

Гнат. Та й я за тобою.

Варка (його придержує). Стривай!

Гнат. Чого тобі?

Варка. За що ж ти кидаєш мене?

Гнат. Не бігай за всіма разом! Любиш одного, до одного й горнися. А то, як у тій пісні співають: "Я з тобою вечір стою, на інчого важу".

Варка. За ким же я, окрім тебе, упадаю?

Гнат. Хлопці бачили, як ти під сіном, обнявшись з Омельком, стояла.

Варка. Бодай вони так бачили своїх батьків, як вони бачили мене з Омельком...

Гнат. Дем'ян тобі у вічі скаже...

Варка. А як і справді пожартувала з Омельком, то хіба це великий гріх?

Гнат. Я так жартувать не вмію. Пусти, не держи мене!

Варка. І ти жз другими жартуєш — я не сердюсь, а як я пожартувала...

Гнат. Ну, то й жартуй! Така вже в тебе вдача, так тебе зліпили: ти не для одного,ти для всіх!

Варка. І тобі не гріх і не сором таку неправду говорить? Невже ж ти мене покинеш справді?

Гнат. Парубків доволі є, охотників найдеться багато, не заскучаєш... Прощай, немає часу...

Варка. Софія жде?.. Мене докоряєш, а сам учора божився, що мене любиш, а сьогодня біжиш божиться Софії? Не буде тобі щастя з нею, не буде!.. Гнате, схаменись, Гнаточку! Ти ж присягався мені...

Гнат (на відході). Було б шануваться... (Пішов.)

ЯВА VI

Варка (одна). Сором, сором який! Через неділю мав старостів присилать — і покинув. Піде поговір, неслава, подумають, що я й справді яка непутня... Засміють, посивію в дівках... а ти будеш кепкувать?! Ні! Треба кувать залізо, поки гаряче... Ти одбивав від мене парубків, а тепер за першого, якого стріну, хоч і зараз, — ухватюсь, і не я буду, коли не вийду заміж раніш, ніж ти опам'ятаєшся!

Входе Степан.

Степан!.. Попробую щастя — він задивлявся на мене не раз...

ЯВА VII

Степан і Варка.

Степан. Здрастуй, Варко... Що ж це нема нікого?

Варка. Були, та Онисько розігнав усіх.

Степан. І Гнат був?

Варка. Здається, був... та був же, був!

Степан. Де ж він?

Варка. А чорт його знає, куди він пішов... Тобі він хіба потрібний?

Степан. Ні, я так питаю...

Варка. Давно я тебе бачила, Степане, аж наче чого зраділа — мов брата стріла... Чого ти рідко так на вечерниці ходиш?

Степан. Наймит, ніколи, немає часу.

Варка. Правда твоя, Степаночку. Гірко жить на світі, як нема батька, матері... нема щирої дружини... Я часто, дивлячись на тебе, як ти працюєш, думаю собі: щаслива та дівчина буде, котру ти посватаєш...

Степан. Дівчата таких, як я, не люблять.

Варка. Які дівчата.

Степан. Та всі вони однакові: гляне на мою твар, злякається й одвернеться... (Сміється.)

Варка. Яка ж у тебе твар?.. Зовсім не страшна, що ти вигадуєш?

Степан. Ти вдень придивись, то й сама злякаєшся:

ряба, мов чорти горох на ній молотили.

Варка. Скажи краще, що ти несміливий, та й звертаєш на твар і ганиш її без міри! Он горбатий Маржан яку кралю висватав. Хіба ти до нього прирівнявся? Ти парубок як дуб, на все село, — і глянуть любо.

Степан. Хіба ззаду...

Варка. Вже коли дівчина тобі говоре, то повір! От спробуй: яка до вподоби — сміливо залицяйся, то й побачиш, що твоя буде.

Степан. Всі казали, що ти горда, а ти, бачу, така привітлива, балакуча...

Варка. Я горда? Ото! Чим же мені гордувать?

Степан. Красива, а всі залицяються, от і горда.

Варка. Коли хочеш, то я горда тим, що ні на кого не дивлюся і не вважаю на їх залицяння.

Степан. А Гнат?

Варка. Що мені Гнат? Пройдисвіт, волоцюга, та й більш нічого. Ти думаєш, що я до Гната?..

Степан. Кажуть.

Варка. Не вір. Мені такі парубки не до вподоби. Правда, він упада за мною, а мені про нього байдуже... Я скоріше полюблю смирного, роботящого.

Степан (бере її за руку). А я думав...

Варка. Що ми любимось з Гнатом? Ні, ніхто не знає, кого я люблю. (Зітхає.)

Степан (притяга її до себе). Кого ж?

Варка. Як буде сміливіщий, то й сам догадається... Ну, пусти, я піду.

Степан. Варко.

Варка. Чого?

Степан. А не будеш сміяться?

Варка. Нема з чого.

Степан (набік). У мене серце замирає! А!! (До Варкії.) Скажи, кого ти любиш? Може... ні, скажи сама... скажи, скажи!

Варка. Я .люблю смирного, несміливого, роботящого... трохи таранкуватого, та доброго парубка... От тобі й догадайся!

Степан. Мене?!

Варка (опуска очі). Тебе... вгадав...

Степан. От несподівано!.. Ти ж не жартуєш, ні?

Варка. Що ти, бог з тобою.

Степан. Я від твоїх речей мов одурів! Я сам тебе давно люблю, тілько боявся про те й подумать, щоб тобі признаться.

Варка. Суженого конем не об'їдеш...

Степан. А коли так, то завтра жди від мене старостів, нам нічого одволікать, ми любимось давно обоє; мені ж нема з ким радиться, я сам-один, ніхто не забороне посватать кого схочу, а гроші є у мене, слава богу!

Варка. І я так думаю, бо й мені ніхто не забороне, і я сама собі господиня...

Степан. Варко! Я не вірю своєму щастю. Мені все здається, що ти шуткуєш... Коли пошуткувала, то не доводь шутки до наруги, скажи зараз, бо я не вмію так, як другі... як осоромиш перед людьми... насмієшся надо мною, я...

Варка. Хтось сюди, либонь, іде... здається, тітка вертається! Іди, Степане, я візьму кужіль і зараз вийду, ми ще з тобою побалакаєм. (Степан виходе, а Варка бере кужіль.) Ну, тепер мені нічого не страшно... Степан від брехень захистить. А все ж на душі важко! Не вірю я, щоб Гнат мене покинув! Не вірю, тричі не вірю! Він завтра прийде сам до мене!.. О, коли б так сталось!.. Тоді Степана набік.

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

Улиця. Варчина хата, зліва від глядачів.

ЯВА І

Варка (стоїть на порозі й виглядає). Нікого не видко!.. Серце до Гната рветься, а злість і досада здержує... Де ж він?.. Вже й вечір наближається, а на душі так погано, мов там прилип шматок чогось важкого і гне мене до землі!.. Ох!.. (Зачиняє двері й зникає в хаті.)

ЯВА ІІ

Виходить Ганна, з правого боку від глядачів. Ганна.Сказився парубок, не іначе!.. І на вулиці не видко... Ждала обідать — не прийшов, галушки перестояли, як кваша, і сама через нього не обідала... Вже й вечоріє, а його нема!.. Чи не поробили йому чого дівчата?.. Вештається скрізь по вечерницях, може, яка й піднесла... чого доброго... ще пропаде!.. От наказаніє господне! Кажу: женися, Гнате, — не слуха... Ну, та вже насяду я на нього й доти буду гризти, поки таки цієї осені не оженю. Пора, а то зовсім розпаскудиться! І додому самій не хочеться йти, та треба, бо там свиня 5 корито з'їсть, така клята ненажера. Коли б мерщій опоросилась — тепер у городі поросята по карбованцю... (Пішла уліво від глядачів.)

ЯВА III

Справа виходять Омелько й Дем’ян.

Омелько. Та невже ти не брешеш?

Дем’ян. Єй-богу, ніі Степан сам сьогодня приходив до мого батька, прохав, щоб пішли старостою до Варки. Батько вже збираються, мнуть табаку у череїтку, а дядько Микола зайдуть за ними з Степаном разом. От гарбузяку піднесуть, от сміха буде!

Омелько. Чого? Вони ж посварились з Гнатом; може, на злість йому й рушники подає за Степана!.. Хіба ти не знаєш Варки?..

Дем’ян. Та знаю, що вояа, аби' свого доказать, піде й до чорта на обід; тілько ж Степан рябий, як еоровд яйце, а вона вередлива, та й Гната ще не забула...

Омелько. Так що ж, що рябий! Він здоровий, роботящий, кажуть, і гроші є... Чого ж їй ждать? Коли Гнат покинув, піде й за рябого. Жаль. Гарна дівчина, хоч би й не Степанові, якщо не проштрапилась...

Демян. А вона тобі до вподоби?

Омелько. Диво, кому ж вона ве до вподоби?

Дем’ян. Та першому мені. Я її боюся. Як гляне, так аж мороз по шкурі піде.

Омелько. То й добре? Я їх багато бачив ка сахарному заводі, а таких нема?

Дем'ян. То сватай.

Омелько. Спізнився.

Дем’ян . От Степан візьме в обидві жмені гарбуза, а ти й засилай зараз старостів. Вона за. тебе скоріше піде, бо через тебе й посварилась з Гнатом.

Омелько. Як?

Дем’ян . Та так. Я бачив, як ти під сіном обняв її, та й сказав Гнатові, ну, а ного й запалило.

Омелько. От навіжений! Я хотів пошуткувать, обняв її, а вона мені стусана дала та й вирвалась. Що ж з цього? А! Я й не розшолопав вчора, чого він до мене чіплявся! Слухай! Тнат ще не зна про старостів, на вулиці його не видко, ходім до нього та розкажемо, і я помирюся з ним, і його помирю з Варкою. Чортзна за що посварились.

Дем’ян . Та йому про Варку байдуже! Хіба не бачив, як біля Софії увивався? Ну й майстер він біля дівчат!

Омелько. А коли байдуже, то посміємося разом з ним над Степаном; а потім прийдемо сюди, подивимося на сватання.

Дем’ян . Ну, ходім.

ЯВА IV З

Зліва виходять Софія й Параска.

Омелько. От і дівчата! Куди?

Параска. Туди. А ви куди?

Дем'ян. А ми туди!.. Ти знаєш, що тут сьогодня сватання?

Параска. Яке?

Дем'ян. Степан свата Варку.

Параска. Тю! Що ти мелеш?

Омелько. Побачите самі! (До Дем'яна.) Ну, ходім, покличем Гната.

Параска. Хіба його нема на вулиці або у Миколи?

Дем'ян. Нема.

Пішли вліво.

Софія. Я вернуся, сестричко, додому. Гната нема між хлопцями — чого я піду. Може, він до мене зайде, вчора обіщав.

Параска. Та ще побачишся.

Софія. Е, ні. Я завтра рано поїду до татка, а тепер розминемося! Ох! Вчора, гей, він мені такого наговорив, що я мало не здуріла: не знаю, чи й вірить своєму щастю?.. Так скоро все зробилося, що я мов несамовита ходю.

Параска. То вже тобі так бог дає, що щастя в двір само йде; ти ж давно Гната любила...

Софія. Може, він шуткував...

Параска. Чого ж йому шуткувать?

Софія. А Варка?

Параска. Хіба не бачила, що глек розбили?

Софія. Хто його знає?.. Вони гуляли довго.

Параска. Ото сказала — гуляли!.. Одно — залицяться, а друге — повінчаться! Варка з Гнатом гуляла, а заміж — чула? — за Степана йде. Так воно все! Поки гуляють — обриднуть одно другому, а дружаться з тими, хто судився...

Софія. То правда. Тілько мені чогось наче страшно... аж тремтю...

Параска. То тобі радісно, а ти думаєш — страшно... ти ще дитина!

Софія. Може. Слухай, сестро, як побачиш Гната... ні, не приходиться...

Параска. Сказать, щоб прийшов?

Софія (киває головою). Тілько щоб ніхто не чув! (Цілує її.) Яка ти добра! Прощай! (Хутко вертається наліво.)

Параска (одна). Така смирна дівчина та щира, і люблю я її, мов сестру... А тут і справді, як хлопці не брешуть, чудне щось робиться! Не вспіла Варка посвариться з Гнатом, вже й старостів жде!.. Був, виходить, такий зарані на прикметі, що тілько моргнула, а він і тут... Горда та завзята, клята дівка, не дасть у кашу наплювать! Піду дівчатам розкажу, — там, певно, вже збираються. (Пішла вправо.)

ЯВА V

З хати виходе Варка.

Варка (одна). Боже мій, що ж це зо мною діється? Голова горить вогнем, аж в ухах дзвенить!.. Вже й сонечко заходить, а Гната нема і не видно!.. Скоро вечір і старости прийдуть від Степана! Ох! Наче щось усередині порвались! Здається мені, що з сонцем разом зайде навіки моє щастя!.. Боже, боже! Невже ж і справді мені судився Степан, а не Гнат?.. Невже та ідолка, Софія, так причарувала його відразу, що він навіки зо мною посварився? Ні, не повірю. Що ж робить? Ще можна дать Степанові звістку, щоб не присилав за рушниками!.. Піти самій до Гната? А!! Піду! Він дома... Він жде... (Хутко надіва хустку на голову і йде поза свою хату наліво.)

ЯВА VI

Зліва виходять 1-а і 2-а дівчата.

1-а дівчина. Здрастуй, Варко! Варко, здрастуй!.. Куди це вона так майнула? Кажу, здрастуй, — мов оглухла, і не оглянулась...

2-а дівчина. Забрала собі в голову, що кращої й нема від неї...

1-а дівчина. І що там хорошого? Тьфу!..

2-а дівчина. Я тобі скажу: вона чарівниця! Всі кажуть, що її баба — відьма...

1-а дівчина. Та я сама бачила, як вона на зорях ворожила, — недурно ж парубки за нею так упадають.

2-а дівчина. Відьомське кодло!.. Ходім, сестро. Дивись, Гнат іде, наче крадеться! Вчора посварились, бач, який ходе? Зачарувала парубка.

Пішли направо.

ЯВА VII

Справа, з задньої куліси, виходе Гнат.

Гнат (один). Вулицею не піду, пройду мимо, бо як по-баче, скаже — нарошне її шукаю. І вгада! Цілий день блукаю: то за городами, то в саду у панському, то за кладовищем — назираю, чи не вийде, а вона, клята, не виходить!.. Зілля!.. Побачить би тільки, усміхнуться, моргнуть — і годі!.. Не виходить же... А сама у мене й з думки не йде! Мучусь, нічого й їсти не хочеться. І що тут такого, що Омелько зачепив Варку? А вона ж як потім присягалась, що любить мене!.. Одурів! Так, наче чорт у мене втисся. А Софії чого наговорив? Сором тепер і в вічі їй глянуть!.. Якби ненароком стрінуться... не виходить, завзята й вона. Хіба піти самому в хату? Ні, буде кепкувать, злість мене візьме... Чорт його побери, позичу очей у сірка, нехай трохи покепкує... піду... нехай її буде зверху... (Пішов у хату.)

ЯВА VIII

Омелько і Дем'ян її ідуть зліва.

Омелько. Куди ж би він дівся? Ні дома, ні у Свирида, ні у Петра нема і не було. Свирид казав, що вранці бачив, як пішов поза городами у панську леваду. Чи не у Цимбала ворожить? Ха-ха-ха!

Дем’ян . Ну, як нема, то де ж його візьмеш? Ходім до Микити. Там хлопці збираються, може, й Гнат тим часом прийде, а послі всі сюди на сватання.

Пішли направо.

ЯВА IX

З хати виходить Гнат.

Гнат. Десь побігла! Мабуть, на вулицю... Мене шукає. Певно, і їй не легше; нехай же трохи ще помучиться, а мені тепер байдуже. Після сварки тільки поріг переступить важко, а переступив — і помирився! Як я рад, що переміг-таки себе, бо у мене таке каторжне серце: як розлютуюсь, то й не бачу нічого перед собою... Тепер від серця одлягло і зовсім полегчало... наче аж їсти захотілось. Піти додому, — там, мабуть, мати лютує, бо не знає, куди й дівся. А послі піду на вулицю.

Чути спів з правого боку. Ні, додому послі... співають, там, певно, і вона мене жде, — побіжу!.. Зайду ззаду, підкрадусь і затулю очі... Чи пізна? Пізна! (Пішов направо.)

ЯВА X

Зліва переходять кон Степан і старости.

Степан. Ходім же мерщій, смеркає, а дядько Матвій будуть нас ждать.

Староста. Не хапайся. Він надвечір табаку мне, то поки намне — поспієм... А Варка ж зна, що прийдуть старости?

Степан. Зна.

Староста. Гарну дівчину тобі висватаєм, могорич з тебе треба великий.

Степан. За могорич не турбуйтесь — буде; ходім тілько мерщій, нерано.

Староста. Нетерплячка бере? Ха-ха! Ходім!

Пішли направо.

ЯВА XI

Варка виходе хутко зліва.

Варка. О клятий, о бусурмене! Я вбиваюсь, мучусь, а йому байдуже: і дома цілий день нема! Він десь тепер сидить з Софією обнявшись! Щоб же ти удавився! Бодай тобі добра не було, як ти водив мене цілий рік, а тепер насміявся надо мною! Ну, не я буду, коли чим-небудь і тобі не оддячу, а не я, то бог тебе накаже за твою неправду до мене!.. Боже мій! Який же смуток, який жаль у душу западає... От-от старости прийдуть! Старости? Від нелюба, від Степана... А! Ні, не поможе! Не буду мучиться, не буду, не діждеш, буду кепкувать над тобою, сміяться! Боже, боже, дай мені силу, дай мені сміх і радість, поможи мені помститься над моїм ворогом! Цілий рік була щаслива, пригорталася до нього, слухала, як билось у нього серце в грудях... О, нащо ж я зга-'дую? Нащо? Щоб більше мучиться... Тьфу! Тьфу! На все, що було! А як божився?.. Пекельна твоя душа, тепер божишся Софії... Мерщій, мерщій би старости!.. Весілля! Щоб Гнат бачив, що я весела і не журюсь! Я вже тебе забула, ненавидю, ти мені осоружний, ти вийняв сам з грудей моїх те серце, що тебе

любило, тепер тут пусто, а в пустці місце знайдеться й Степанові... (Пішла у хату.)

ЯВА XII

Справа виходять 1-а і 2-а дівчата.

1-а дівчина. Іди хутче, лізеш.

2-а дівчина. Та стривай, я вже втомилась. Чого ти так женешся?

1-а дівчина. Та як же? У мене від цікавості аж дух захоплює! Степан свата Варку — і не дурний! Наче не зна, що вони люблять з Гнатом!.. Мені, сестро, і жаль Степана, і рада я буду подивиться на нього, як він вилізе з хати, підгорнувши хвоста, мов та собака, що піймалась на шкоді та покуштувала доброго дрючка! Нехай не лізе — хіба мало дівчат!.. І він туди ж, до Варки! Сховаймося, бо вже, либонь, ідуть. Тільки старости у хату — а ми під вікно.

Ховаються за хату.

ЯВА XIII

Справа виходять Степан і 1 —й та 2-й старости.

1-й староста. Ну, тепер понюхать, понюхать, та й боже поможи! (Шука за халявою.) Отак, нема!

2-й староста. Що там?

1-й староста. Захапався і ріжок з табакою забув дома.

2-й староста. Та ну його, хіба ти не обійдешся й години без тієї погані?

1-й староста. Не можу довго сидіть, як не нюхаю: зараз сердюсь і до всіх чіпляюсь... Я й уночі нюхаю, прокинусь і нюхаю, а не понюхаю — не засну! Побіжи, Степане, візьми на столі ріжок.

Степан пішов.

2-й староста. Чорт батька зна, що вигадав, — нюхать. Вже далеко краще — курить. А то наб'є того носа табакою так, що й говорить не може... ще й вишнівка... тьфу!

1-й староста. Привик. Я тілько після сповіді не нюхаю та в страсну п'ятницю... і не повіриш: хоч на горищі сиди, так і порива лаяться, аж за серце смокче... прямо сумно! Так і кортить, так і кортить... Як же потягну добру пучку — зараз повеселію... Проста табака вже й не бере: ніс заляга; тепера посовітували мішать у табаку товченого стекла.

2-й староста. Стекла?! Ото! Для чого?

1-й староста. Щоб продирало у носі; а то як заб'ється ніс, то треба ходить роззявивши рота, бо носом вже не дихнеш.

2-й староста. Та кинь його к бісу, а то ще задавить.

Степан приносить ріжок.

1-й староста (нюха). Однаково умирать!.. Чудний ти: для чого тоді й ніс бог дав, коли не нюхать?.. Мене аж жаль бере, як гляну на твого носа: така чудесна посудина і так даремно пустує. Якби мені такий ніс, як у тебе, то я б нічого й не хотів.

2-й староста. Який же у мене ніс, що ти з посудою його рівняєш? Що ж то у мене ніс — як мазниця, чи що?.. Якби ти мені не кум, то я вилаяв би тебе, як послідню свиню.

1-й староста. Та не сердься, куме, хіба ти винен, що тобі такого носа вчеплено?

2-й староста. Отже, ти мене роздратуєш, і я не піду з тобою за старосту! Єй-богу, вернуся додому.

Степан. Та господь з вами! Ви за носа посваритесь, а я ж чим винен? Ідіть, ради бога, бо ще й поснуть.у хаті, поки зберемося!

2-й староста. Нехай не вигадує...

1-й староста. Іди, іди, я вже не буду, ти, бачу, жартів не знаєш.

2-й староста (іде в хату). Гарні жарти! Ще посудою продражнять.

1-й староста (нюха). Ніс, як галанський огірок, а він ще й сердиться... (Пішов у хату.)

Степан (один). Пішли. Слава богу!

1-а і 2-а дівчата виходять з-за хати.

Хтось вже й визира! Не люблю страх цікавих людей... У хату, кажуть, іти не можна, поки не покличуть, а надворі стовбичить якось чудно. Піду постою в сінях, поки що. (Пішов.)

1-а й 2-а дівчата виходять.

ЯВА XIV

1-а і 2-а дівчата.

1-а дівчина. Чи ти бачила? Уже пішов у хату! Виходить, Варка дає за нього рушники? Це так?..

2-а дівчина (підходить до вікна). Ні, Степана в хаті ще не видко. Хто ж то пішов? То ж він, либонь.

1-а дівчина. Пусти, іде я загляну!

За лаштунками парубки співають і підходять все ближче.

2-а дівчина. Парубки йдуть. Чула, що казали? Будуть свистіть і тюкать на Степана... от бідний!.. Парубки.

Та жила собі та удівонька

Та на край села.

Мала собі та удівонька

Сина-сокола! і т. д.

Пісня співається не гучно. Дівчата одна другу відтягують од вікна й заглядають. Прибігають з правого боку ще дівчата, тож заглядають у вікно. Сміх. Пісня стиха.

1-а дівчина (сплеснувши руками). Ой ненько! Подала, подала рушники! От тобі й Степан.

2-а дівчина (одтяга її). Ні! Брешеш! Стривай, іде я гляну. Так і є! Степан увійшов. Здоровий та рябий! Де ж він був?..

1-а дівчина (загляда через плечі). А як же тепер Гнат?

ЯВА XV

Входять Гнат, Омелько, Дем'ян і парубки.

Гнат. Диви! І справді тут сватання. Дем’ян. Я ж тобі казав.

Гнат. Глядіть же, братці, пропустимо старостів, а Степана оточимо й будем править могорич!

Дем’ян. Могорич? Ха-ха-ха! От чудасія! Він гарбуза винесе, та ще и могорич! Ну й видумав!

Омелько. Ми з Харитоном будемо свистіть що є духу!

Дем’ян. А ми з Петром — тюкать, а ви всі регочіть.

Гнат. Тілько не зразу — цур не вискакувать попереду, то вже після, як він сам скаже, що гарбуза з'їв! Стривайте, я подивлюся, що там діється. (Підходе до вікна.) Пропустіть. (Його пропускають, він загляда у вікно.)

Дем’ян. Щось довго копаються старости.

Гнат (одскакує од вікна). Зрадила!.. Так ти обманювала, сміялася надо много!.. О гадюче, єхидне кодло, не діждеш же й ти празникувать весіллям свою зраду, я тобі зараз голову розіб'ю. (Витаскує з тину кілок і кидається в хату.)

Дем'ян (придержує його). Що там? Чи ти не сказився?

Гнат. Пусти! Я уб'ю її, я спалю їй хату... я...

Омелько теж держить його.

Дем’ян. Та угамуйся, божевільний! Ти не тямиш, що кажеш! Що ти там побачив таке страшне?

Гнат. Старости вже рушниками перев'язані, а вона стоїть, усміхається, наче вік Степана кохала, ждала і рада, що діждалась... Пустіть, я її задавлю, анахтему!

Омелько. Опам'ятайся! Сам же ти відцурався від неї, чого ж тепер єретуєшся? І не сором тобі? Чого ти хочеш? Присилувать Варку, щоб тебе любила?..

Гнат. Ні... Я сам не знаю! За серце ухватило!.. Не сподівався, щоб так сталось!.. (Кида палицю.) Пустіть, проходить. І дурний же я, і навіжений справді: посварився, відцурався і знову лізу!.. Тьфу!.. Не діждеш ти, щоб я так за тобою убивався і сам себе на страту вів!.. Бачу тепер, як ти. любиш: хто перший посватав, за того й рушники подалаі Ходім, хлопці, у шинок, з мене могорич — я просватав Варку за Степана. (Співа.)

Гурт підхоплює. Дівчата відтягують одна другу од вікна.

Коло млина, коло броду (двічі)

П'ють голубки чисту воду.

Вони пили, буркотіли, (двічі)

Ізнялися, полетіли.

Всі виходять.

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ

У Гната в хаті. Яку хвилину нема нікого на кону.

ЯВА І

Входе Варка, а потім Софія.

Варка. Нема нікого! Де ж вони? Воркують десь, закохані, щасливі...

Софія (вбіга). Варка. Здрастуй! Я забігла до Параски, трошки посиділа, коли дивлюсь — хтось пішов до нас. Я не впізнала тебе. Сідай, сестро.

Варка (зітхнувши). Спасибі.

Софія. Бідненька! Ти, мабуть, скучаєш дуже за Степаном?

Варка. Де ж там і ні! Боже, як важко! Тільки ж місяць прожили, тільки щастя усміхнулось, та й знов нахмарило.

Софія. Хіба ти, сестро, не знала, що йому у москалі треба йти?

Варка. Не знала.

Софія. Чом же було людей не розпитать? Так хутко все скоїлось: не вспіли ми з Гнатом побратися, як твого Степана узяли.

Варка. Хто ж сподівався, що так станеться. Він один, думала — одиночок не беруть.

Софія. Кажуть, якби у нього мати була, як от у Гната, або хоч баба стара, то не взяли б...

Варка. Таке вже моє щастя. Та біда знайде, хоч і в піч замажся.

Софія. Правда. Божа воля. А ти не тужи, Варко, може, він скоро повернеться, другі через рік вертаються.

Варка. Де вже'там! Мені все не так, як людям... А ти, Софіє, щаслива?

Софія. Щаслива, сестро, така щаслива, що не знаю, як і сказать!

Варка. Не б'є тебе Гнат?

Софія. І не лаялися ще.

Варка. В два місяці другі разів три поб'ються. Виходить, Гнат тебе любить?

Софія. І любить, і жаліє, спасибі йому. Знаєш, сестро, мені все здається, що я дівчина; а як гляну, що й Гнат біля мене, та нагадаю, що ми чоловік і жінка, аж почервонію, єй-богу!

Варка (набік). У! Задавила б тебе! (До Софії.) А знаєш, чого я до тебе зайшла? Дай мені решета великого.

Софія. Добре. Посидь же трохи у мене.

Варка. Ніколи. Треба жито однести у млин, у мене нема кому — я сама.

Софія. Стривай же, я зараз принесу — воно, здається, у коморі. (Виходе.)

ЯВА II

Варка (одна). Щаслива!.. Поки Степан був дома, а Гнат ще не женився — і я була щаслива! Щаслива була тим, що в вічі Гнатові сміялась, а він лютував і ревнував мене до чоловіка! Я празникувала!.. Вирядюсь, вийду з Степаном і дражню, бувало, Гната. О, як любо кепкувать над ворогом!.. Тепер хвортуна повернулась другим боком: Степана мого взяли у москалі в той самий день, як Гнат женився на Софії, а я зосталася одна, і знов виплила наверх люта мука: я ревную Гната до Софії. Здається мені, що я ненавидю Гната, а серце кровію обливається, що він живе з другою! О, чого б я не зробила, щоб тілько Гната причарувать до себе!! Я на погибель готова, мені тепер однаково! Не в'януть же мені, не сушить своєї краси, поки Степан повернеться!..

ЯВА III

Входе Софія з решетом.

Софія (дає решето). Ти б заходила частіше, все б не так скучала.

Варка. Спасибі тобі, сестро, за добре слово. Прощай тим часом. (Пішла.)

Софія. Іди здорова. (Одна.) Бідна Варка, як мені її жаль. Я б умерла від горя, якби мого Гната тепер у москалі взяли. Де ж це Гнат? Вийде куди-небудь на часок, а мені зараз скучно без нього робиться. Стривай, щось мені треба зробити... Ага... (Достає з скрині скатерку й накриває стіл.) Коли б татко до нас мерщій перебрались. Отоді я буду зовсім, зовсім щаслива. Батько куплять нам пару бичків і корову мені куплять...

ЯВА IV

Входе Ганна.

Ганна.Ще й досі возишся? Я думала, що ти вже й піч помазала.

Софія. Я, мамо, миттю справлюсь. (Хутко пішла.)

Ганна (одна). Швидка на речах! А яка з тебе робітниця? Пожила біля татка в городі, чайку попила, а тепер би тілько ніжилась. Ще й старий сюди притириться. Нужний він тут, як п'яте колесо до воза. Лишній рот. Та у мене недовго. Поки ще спускатиму яке врем'я, а там і насяду, їм тілько змовчи, то й лапки покладуть, тоді сама працюй, гнися, а невісточка буде вилежуваться! Чорта пухлого! Я й сама була невісткою, мене не милували, аж шкура тріщала, робила, будеш і ти робить, я й на татка твого не подивлюся.

ЯВА V

Входе Гнат.

Ганна.Де це ти був?

Гнат. Помагав Семенові бики вчить.

Ганна.Краще б тин полагодив та рів окопав, а то осунувся зовсім.

Гнат (запалює цигарку й пуска дим у комин). Поспію. Треба помогти другому, то й тобі поможуть. Софіїн батько сьогодня і нам бики прижене, от Семен і мені поможе.

Ганна.Чи старий і справді тут буде жить?

Гнат. А що?

Ганна.Ще й пита! На біса нам дармоїд здався?

Гнат. Багато там старий чоловік з'їсть.

Ганна.Ого! Він за двох з'їсть — старі москалі їдять, як з немочі, а не зробе й за малу дитину.

Гнат. Треба ж йому десь притулок мать, де ж його дінеш?

Ганна.Нехай у благодільню йде.

Гнат. А якби вас у благодільню одвезти?

Ганна.Бач, якого пса вигодувала? Матір рідну міняє на жінчиного батька. Може, ще є стара баба у Софії, то й ту б прийняв? Багатир, сказано.

Гнат. Що з вами сталось, мамо? Коли не зо мною сваритесь, то на Софію гримаєте.

Ганна.А хто ж вас навчить? Якби не старі люде, то ви б і за роботу не брались... Тримаю!.. Що ж ти мені звелиш — руки у твоєї жінки цілувать або хвалить тебе, що дармоїда приймаєш у хату?

Гнат. Та коли ж, бачите, наобісіє слухать після цієї та знов цієї!

Ганна.Мати наобісіла? Добреі Треба й собі іти у прийми десь. (Іде з хати.) Діждалась-таки свого — рідний син виганяє... (Вийшла.)

Гнат (один). От і розбери! Любила мене мати, пестила, прямо як з писаною торбою носилася. Мені здавалось, що кращої, добрішої матері, як моя, і на світі нема, а от женився — мов одрізало. Особливо мене пече-ріже, як вона почина до Софії чіпляться! Ну й як тут витерпіть, щоб часом лихого слова не сказать? Ще, спасибі, Софія змовчує, а то гріха й не обібрався б. Ось і Софія. Стривай — злякаю. (Притуляється до стіни.)

ЯВА VI

Входе Софія з клунком, кладе ного біля печі. Не бачить Гната.

Гнат. Здорова була, чорнява!

Софія (кинулась). Ох! (Побачила Гната.) Гнат! (Під-біга і б'є його шуткома потихеньку.) Ось тобі — чорнява!.. Злякав... (Обніма й цілує.) Де був, вражий сину? Я трошки утомилась. Сядемо. (Сіли на лаві рядом.) Дивись, як гарненько я прибрала, от зараз піч вимажу і розмалюю її усякими квітками і півниками. Побачиш, як гарно буде! У мене є жовтогаряча глина і синька! А матері не бачив?

Гнат її обніма.

О ти, мій милий? Чи й тобі так весело зо мною, як мені з тобою? Чого ж ти мовчиш? Говори, смійся, шуткуй!

Гнат. Постривай ти, щебетуха. Не даєш мені й слова вимовить, сама балакаєш та й дивуєшся, що я мовчу... Сьогодня батько будуть.

Софія. Хто тобі сказав?

Гнат. Охрім приїхав з города. Він кіньми — і обігнав батька. Батько женуть пару биків і корову.

Софія. Корову? От я рада! А якої масті?

Гнат. Не питав. Дарованому коневі в зуби не дивляться.

Софія. Коли б сіру. Я терпіть не можу рижих. От ми й хазяїни з тобою! Правда? А як розбагатіємо, зберемо грошей, то купимо коней пару. Правда? Ти любиш коней? Я люблю. На волах довго їхать, а кіньми тільки ньокнув — і в городі.

Гнат. О ти, мій соловеєчко, щебетунчик! (Пустують — обніліа її й цілує.)

Софія. Гнате! Вгадай, що я тобі скажу? Ні, не вгадаєш. (Шепче на ухо.)

Гнат. Ііу?! А ти почім знаєш?

Софія. Я питала Параску, чого воно. (Шепче на ухо.) А вона й сказала. (Опуска очі соромливо.)

Гнат. Гляди ж, щоб син був!

Софія (б'є його). От тобі, от тобі! Бач, який противний! Я йому на вухо, а він так і вивіз голосно.

Гнат. Ха-ха-ха! Хіба не однаково? (Цілує.) Так гляди ж...

ЯВА VII

Входе Ганна.

Ганна.Ще не націлувались? Пора вже й за роботу браться!

Софія. Я, мамо, все зробила, дивіться!

Ганна.А піч, а просо треба стовкти.

Софія. Піч зараз розмалюю...

Гнат. А просо я й сам стовчу.

Ганна.Балуй, балуй! Може, й піч сам помажеш?

Гнат. А як і піч помажу, то що?

Тим часом Софія проворно розмішує глину і маже щіткою комин.

Ганна.Маж. Про мене, хоч і хліб міси, і обідать вари сам.

Софія. Не сердьтесь, мамо, на нього, то я винна. Я ні йому, ні вам нічого не дам зробить біля хати, я все сама зроблю...

Ганна.Багато наробиш, як раз у раз будеш до чоловіка липнуть.

Софія. Та я не буду... От побачите, мамо, як я комин розмалюю.

Ганна.Ти краще позашпаровуй та черінь добре вирівняй, бо горшки перевертаються, а малювати не треба — то примха.

Гнат. Та нехай малює, краще для ока, хіба воно вам завадить?

Ганна.Не можна вже матері й слова сказать твоїй жінці, наче я її з'їм! Тьфу на твої речі, — хоч в хаті не сиди... (Пішла з хати.)

ЯВА VIII

Гнат і Софія.

Гнат. Гедзь матір укусив.

Софія. Не дратуй. Нехай собі. Я їм раз у раз змовчу, покорюсь, то вони й подобрішають. Треба ж їм показать, що вони старші. Аби ти, моє серденько, завше був до мене такий, як тепер, то мені нічого тоді не страшно... Дивись, я зараз півника намалюю.

Гнат підходить до печі й дивиться. Бач?

Гнат. Хіба це півник? Це голуб!

Софія. Ну, голуб. Це ти, я тебе намалювала. Ти мій голуб! Еге?.. А тут буде проти нього голубка — це я... А ось квіточки, я люблю квітки. Знаєш, я насію в городі рожі, маку, повняків, чорнобривців... Боже, як люблю усякі квітки, а ти любиш?

Гнат (взяв стеблину з віника, умочив у глину і маже Софію). Люблю.

Софія. Ой! Постой же, я тебе щіткою помажу. (Хоче його помазать.)

Гнат ухиляється і вискакує в сіни.

Хіба ти не вернешся. (У двері балака, а за дверима Гнат сміється.) Стривай, стривай, смійся... ти будеш слать, то я тобі всього носа синькою обмажу — от гарний будеш, ха-ха-ха! Ну, йди вже, я не буду тепер мазать, єй-богу, не буду! От противний, мабуть, утік надвір. (Одчиня двері.) Так і є, ха-ха-ха! Злякався. (Малює.) Боже, як гарно, коли любиш і тебе люблять, аж сльози від радощів навертаються! От татко порадуються за моє щастя! А вони боялися, совіту-вали йти заміж у городі за шевця! Візьму у татка грошей і в неділю молебствіє одправлю: за Гната, за татка і... за матір, може, буде добріща. (Співа.)

На городі нивка,

Кругом материнка,

Там дівчина жито жала,

Сама чорнобривка.

Жала ж вона, жала,

Стала спочивати.

Ішов козак дорогою,

Став її питати.

Здоров, здоров, козаченьку.

Помагай біг, женче.

Вона ж стала, відказала:

Здоров бувай, серце!

А вже ж тая слава

На все село стала,

Що дівчина козаченька

Серденьком назвала.

Гнат (одчиня двері і підспівує послідні дві строчки). Не будеш мазать?

Софія. Іди, іди!

Гнат (входе). Ну, не пустуй же, я тобі щось гарне скажу... Батько женуть бички і корову, вже біля млина на тім боці.

Софія. Побіжимо йому назустріч!

Гнат. А хати нема на кого покинуть.

Софія. То ти оставайся, а я побіжу. (Хутко витира

руки й біжить.)

ЯВА IX

Гнат (один). Голубонька моя! Яка весела в неї вдача! Не дає мені й задуматься... Слава богу, забув Варку! То, бувало. Варка із голови не виходила — все перед очима стояла, а тепер байдуже... Недавно були вмісті на роботі біля машини, до мене й не балакала, а з другими пустувала та сміялась як несамовита, а потім сіла у клуні та плакала тяжко так, що боже мій... Я не витерпів, спитав, чого олаче, а вона глянула на мене, хутко витерла очі, нічого не сказала і побігла до роботи... Жаль її, зав'язала свій вік! І я таки винен... Ну, та вже тепер не вернеш...

ЯВА X

Входе Варка.

Варка. Здрастуй, Гнате!

Гнат (набік). Тьфу, аж у серце шпигнуло. Здрастуй.

Варка. А Софія де?

Гнат. Нащо тобі?

Варка. Чого ти такий сердитий?

Гнат. Я? З якої речі?

Варка. Ти-то знаєш. Голос сердитий! Візьми решето, віддаси Софії, я в неї позичала.

Гнат. Поклади. Одначе ти змарніла!

Варка. Тю! А калинівський панич казав мені, що він кращої й не бачив.

Гнат. Познайомилася вже? Скоро.

Варка. Найма до себе в горниці. Вже тричі приїздив.

Гнат. Що ж ти, підеш? Степана забула?

Варка. Ох, де там забула! Я не така, як другі, не скоро забуваю. Сам кажеш, що змарніла... Журюся...

Гнат. А до панича все ж таки наймешся?

Варка. Побачу. Тим часом поїду в город, там розпитаю, де Степана діли, буду шукать його, а не знайду Степана...

Гнат. То знайдеш Івана?

Варка. Атож? Сохнуть не буду!

Гнат. На біса і в город їздить, і до панича наймається... Така молодиця тільки сліпого не приворожить. Ти б тут пошукала.

Варка. Я тут уже добре опеклася, і досі болить, ніяк загоїть не можу.

Гнат. Невже ще не забула?

Варка. Кого?

Гнат. Кого?.. А ти про кого балакаєш?

Варка. Догадайся.

Гнат. Чорт тебе знає! Хіба тебе розбереш.

Варка. Ха-ха-ха! Прощай!

Гнат (набік). Сатана! (До Варки.) Стривай, чого тікаєш?

Варка (зітхає). Боюся.

Гнат. Таківська! Кого ж ти боїшся?

Варка. Тебе.

Гнат (наближається). Хіба я вовк? Я не з'їм.

Варка. Так спалиш.

Гнат (бере її за руку). І не з'їм, і не спалю, а як пожартую, то ціла зостанешся.

Варка (нахиля голову). Я жартів не люблю, за жарти ти мене покинув.

Гнат. Ти сердишся?

Варка мовчить і дивиться на Гната лукаво спідлоба.

Ну й клята Варка, яка ти гарна стала!

Варка. А дівкою була поганча?.. Тепер гарна, бо не твоя... Пам'ятаєш, що ти мені казав, як ми сиділи під вербою на Купайла? Над річкою огонь

горів, хлопці і дівчата гомоніли, перекликались, співали; теплий вітрець чуть подихав, а ти... схилився до мене... (Вириває руку.) Ох! Що я нагадала? Прощай!

Гнат хвата її за руку.

Пусти! ТІ То ти робиш?..

Гнат (палко). Варко! (Тягне її до себе).

Варка (вириває́ться). Приходь до мене!.. Я сама.

(Вибіга.)

ЯВА XI

Гнат (один). Що це зо мною? Чи не одурів я?!. А очі, очі як горіли в неї... Пальона, каторжна, і гарна, як маків цвіт. Тьфу! Сатана в жіночому обличчі!.. Бач, як залізла знов у душу! Цур тобі, цур! Одсахнись від мене, пекельна маро!

ЯВА XII

Вбігає Софія, а потім входе Іван, з мішком за плечима і з палицею довгою в руках.

Софія. Іди, іди, Гнаточку, подивися! Які бики, яка коровка гарненька, а під нею бичок, манюній-манюній... Що це з тобою? Ти такий блідий?

Гнат. Чогось голова заболіла і морозить, наче пропасниця...

Софія. Оце! Тільки що був здоровий... (Бере пляшку з полиці.) Стривай, я зараз тебе побризкаю свяченою водою — як рукою здійме. (Бризка.)

Гнат (обніма її, тулить до себе). Лікарко ти моя! Дорога моя знахарочка! Ти мовою своєю доброю, веселою, ласкавою та серцем своїм щирим всяку хворість з мене виганяєш. Ходім же подивимся на нашу худобу.

Входе Іван.

Іван. Здрастуйте вам, діточки, в хату! Живенькі, здоровенькі?

Гнат. Слава богу! Як ви, тату?

Іван. Та що я? Звісно, закорявів, як той сухар, що з глевкого хліба, бий об камінь — не розіб'єш... дибаю ще, тільки погано бачу.

Софія помагає скинуть йому мішок.

Гнат. Ну, я ж піду подивлюся на скотину. Спасибі вам, тату, тепер і ми хазяїни. (Пішов з хати.)

Іван. Ні за що! Дай вам бог на користь. (Розперізується, скида свиту й остається в куртці.) Як же тобі живеться, дитино моя? (Дивиться на неї.) Повніша стала, покращала. (Цілує її.)

Софія. Слава богу, таточку, тільки вас недоставало. Тепер я вже й не знаю, чи буде така щаслива людина на світі, як я?

Іван (розв'язує тим часом мішок). А стара як? Не лаяла ще?

Софія (сміється). Трошки... Та Гнат заступається.

Іван (достає з мішка бублики, в хустці ріжки, і горіхи, і особо черевики). Годи їй, дочко. Лиха свекруха — то найтяжча доля жіноча, все одно що у москаля під-хвебель.

Софія. Я й думку її угадую.

Іван. Дай боже, щоб усе було гоже. На Ж тобі гостинця. (Дає черевики.) А це ріжки й горіхи, а ось бублики. Ти, здається, любиш ріжки?

Софія. Я люблю солоденьке, ви мене привчили.

ЯВА XIII

Входе Ганна.

Іван. Здрастуй, свахо! Чи приймеш до хати?

Ганна (набік). Чорт тобі рад! (До Івана.) Вже коли прийшов, то не викинеш.

Іван (набік). Добре віта! (До Ганни.) От бог привів і знову жить в селі. Тут родився, звідціля на службу пішов, тут женився, і жінка тут умерла, і сам кістки свої тут положу; а думав вже у городі умерти; так от дочка в селі привикла... Ну, що ж робить: вона у мене одна, для неї тілько й жив. Аби їй тут щастя, а мені однаково... Продав я у городі хату і оце купив їм дещо у хазяйство. Ти бачила, свахо, товар?

Ганна.Манячить там щось під повіткою... Не розгляділа — телята якісь, чи що?

Іван. Е, ні, не гань худоби! Бички гарненькі, хоч зараз у плуг, а коровка дійна. От підемо подивимось. (Вийма з мішка.) А це тобі гостинця.

Ганна (розгляда). Хустка! Темна... така, як я люблю, — якраз угадав. Що ж ти стоїш, сідай, свате, — натомився, мабуть, добре. І ситчик гарненький, а почому брав?..

Іван. Копа з гривньою аршин. Божився крамар, що нелинюче, мий скільки хочеш...

Ганна.Спасибі, спасибі, що не забув старої... Може, ти їсти хочеш? Та що й питати. Дочко, давай лиш татові попоїсти.

Іван. Стривай, не турбуйся. Я разом з вами повечеряю. Ходім лиш подивимся на худобу. Чи похвалиш?

Входе Гнат.

Гнат. Чудесні бички, далеко кращі, ніж у Семена.

Ганна.Ходім, ходім, свате, ще й я подивлюся.

Іван та Ганна вийшли.

Софія. На тобі ріжка! Їж. Я вже одного з'їла. Солодкий-солодкий! А горіхів хочеш? На. Татко мені черевики купили. О! (Вертить перед Гнатом.) Правда, гарні? У неділю надіну до церкви.

ЯВА XIV

Вбігає Варка.

Варка. Ой голубчику, Гнате, іди мерщій, вирятуй мою телицю.

Софія. Що там?

Варка. Упала в рів, сестро, і застрягла...

Гнат. Хіба там нема кому вирятувать?

Варка. Нема ні душечки, тілько дід Хома... Іди-бо, а то заллється, пропаде скотини, вона ж у мене одна.

Софія. Чого ж ти стоїш, Гнате? Іди мерщій, на шапку. Мерщій же, а то справді ще пропаде скотина.

Гнат. Ходім удвох.

Софія. Ну, вигадай! Бери його, сестро, тягни! (Сміється.)

Варка (бере Гната за руку, тягне). Ходім!

Софія (підпиха ззаду). Бач, який лінивий, все б йому біля жінки киснуть. (Випхавши за двері, стоїть на порозі.) Та вертайся мерщій, будем вечерять.

Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Біля Гнатової хати.

ЯВА І

Іван (сидить і латає чоботи, тихо мугиче пісню).

Ой ходить Іван понад лиман ,

А за Іваном та його пан:

"Чи ти, Іване, рибу ловиш,

Чи ти, Іване, перевозиш?"

Чи воно темно, чи я вже зовсім осліп! Шуляю, шуляю дратвою і не попаду... Може, щетина загнулась. (Пробує на зубах.) Ні, рівна. Не бачу. Пора, пора вже... а колись бувало у службі, ще на Капказі, при місяцю шив... Колись! А коли воно було? Недавно, хе, літ сорок п'ять з л.ишнім...

Охо-хо-х! І хліб насилу розжую, та й жувать його вже надоїло, а господь смерті не дає... Отак як почнеш нагадувать, що й на Капказі двадцять п'ять років був, і вернувся, і женився, і жінка вмерла... Царство їй небесне, вічний покій!.. Тілько годок і прожила... Дочку сам виняньчив, а тепер діждав і заміж віддать її. Чого-чого не бачив, чого не покуштував. (Зітхає.) Давно живу, пора й честь знать!.. Отже, тілько нічого не нагадувать і отак уранці, як скоро встанеш, вийти на подвір'я до схід сонця — легенький вітрець повіває, квітки з садів пахнуть, пташки божі щебечуть назустріч сонцю, — то здається, що тілько вперше бачиш таку красу, що тілько один день і живеш! Один день!.. (Співа.)

Ой мав я жінку Уляночку...

ЯВА II

Гнат іде з улиці до хати і сіда яа присьбі. Зітхає.

Іван. Чого ти, Гнате, так тяжко зітхаєш?

Гнат. Хто? Я?.. Так собі. Чого ж мені зітхать?.. А мати

дома?

Іван. Пішла до Богунки позиваться за курку.

Гнат. І не надоїсть, господи, цілий день з людьми гризтися! Мабуть, Софії нема?

Іван. Еге. Ти вгадав! Софії не було, чіплялася до мене, та я мовчав, вона й пішла.

Гнат. А Софія вернулась?

Іван. Вернулась. Там з Варкою, у хаті.

Гнат (встає, набік). З Варкою?! Усього заколотило, мов у пропасниці!.. Піду куди-небудь, щоб її не бачить, щоб не починила чого...

Софія (з хати). Гнате, Гнате! Іди сюди! Ми тобі скажемо щось смішне!

У хаті Варка і Софія регочуть.

Варка (з сміхом). Будеш жаліть, що не чув.

Гнат. Я не цікавий! (Про себе.) Мені не до сміху, а їй байдуже, і сорому нема.

ЯВА III

З хати виходять Варка, а потім Софія.

Варка (у хату). Іди ж мерщій, сестро! (До Гната тихо.) Чого не вийшов?.. Я ждала до півночі. Виходь сьогодня — я знову буду у леваді.

Софія (сміючись виходе з хати). Ну й дурний, ну й дурний! І як він не догадався?

Гнат. Хто?

Варка. Не розказуй, не розказуй — він не цікавий.

Софія. Та чуєш, що вчора Варка зробила у панів на току...

Гнат. Що?!

Софія. Піддурила Микиту, щоб той уліз у четвертий мішок — зважить би то, скільки в ньому пуд. (Сміється.)

Гнат. Пройда, ну?

Варка. Він уліз, а я зав'язала його гарненько у мішку, а хлопці взяли мішок з Микитою, підняли його та й повісили на терези. І так він висів у мішку аж до сніданку, а ми всі реготали...

Гнат. Добра робота!.. А прикажчик же що?

Варка. Його не було, а панич сам сміявся, аж качався! Микита ворушиться у мішку, наче здоровенний кіт, та сопе, і щось балака, а за реготом і не розбереш! А якби ти бачила, сестро, який він виліз із мішка, то ти б боки порвала: червоний, упрів, аж мокрий, волосся йому прилипло до виду, та так і кинувся до мене — хотів, клятий, бить, а хлопці не дали.

Гнат. Жаль.

Іван. Нема до вас доброго підхвебеля!

Варка. Ет! Якби на вас, то й не сміявся б ніколи... Ходім, Софіє, проведеш мене трохи, я тобі розкажу ще одну оказію, — при всіх розказувать не можна.

Гнат. Гарна, мабуть...

Варка. А кортить? Ха-ха-ха! Ходім!

Пішли. Гнат сіда на присьбі і схиля голову на руку.

Іван. Чистий обіясник, вража молодиця! Мабуть, годі, зовсім не видко, разів п'ять колов шилом у одно місце, а щетини не протягну. (Бере стілець, чобіт і друге, несе в хату.)

ЯВА IV

Гнат (один). Ох! Болить душа! Зовсім було забув Варку, і знов якась нечиста сила до неї в хату завела!.. Обвила мою шию рукою, пригорнулась, — і досі чую, яким теплом тоді від неї віяло, — поцілувала... пошептала — і причарувала мене знов до себе, і я ошалів, ошалів... Забув, що я жонатий, і не тямлю, як і спокусився!.. А після того місця не знайду: запалила мій спокій, розірвала надвоє дуту. У мене тепер дві душі, й обидві болять, ниють, щемлячі.

Одну хвилину мені жаль Софії і сором їсть очі, а другу... другу — вся душа, всі думки у Варки! Я жалію Софію, я їй присягав у церкві... Я хочу забуть Варку — і не можу! Цілую Софію — Варка перед очима! Не бачу її, здається — жінку люблю; побачу, почую голос — забуду все і знов одурію.

ЯВА V

Софія і Гнат.

Софія. Ну й гарна, ну й весела вража Варка.

Гнат. Що там вона тобі розказувала?

Софія. Чого ти наче все сердишся?

Гнат. У мене болить тут, під грудьми, може, через те й забалакав так.

Софія. Під грудьми, кажеш, болить? Чи не підірвався ти?

Гнат (нетерпляче). А-а!.. Не знаю! Що вона казала?

Софія. Хто?

Гнат. Варка!!

Софія. Та нехай вона тямиться, чого ти кричиш? Казала, що панич наш до неї залицяється.

Гнат. Фойда!.. (Стогне.)

Софія. Що тобі, серденько, таке? Може, пристріт? Я побіжу, верну Варку: вона уміє шептать, її бабка покійна навчила.

Гнат (набік). Знаю, як вона шепче! (До Софії.) Не треба. Я піду до Цимбала краще.

З хати виходе Іван.

Софія. Гнат нездужа, тату.

Іван. Що ж тобі?

Гнат. Нудно.

Іван. Нудно? Постривай, я зараз пошукаю; там десь у мене було зілля, ще з Капказу. Тілько посмокчи — усяка хвороба пройде. (Пішов у хату.)

Гнат (набік). Не поможе мені те зілля... (До Софії.) Сядь біля мене.

Софія (радісно). Серденько! (Сіда.) Якби ти знав, як мені тяжко через те, що ти такий сумний ходиш, все сердишся чогось, не пригортаєшся уже до мене! Я й сама захворію.

Гнат. Я не сердюсь, я нездужаю; а не пригортаюсь, бо мати раз у раз докоря, що ми тілько цілуємся.

Софія. Гнате! Тепер матері нема...

Гнат її цілує.

От мені й весело! Як ти мовчиш, то я тебе боюсь; і важко мені, і плакать хочеться, і робота пада з рук, блукаю мов шалена, а як...

Входе Іван.

Іван. Зілля не знайшов — загубилось. А от знайшов перець. Тут тридев'ять перчин. Хоч ковтни цілі, хоч розжуй та ковтни — поможе, тілько не загуби якого зерняти.

Гнат. Та ну його, тату, перець не поможе. Я краще піду до Цимбала, може, він що дасть.

Іван. Та ковтни, ковтни — воно не завадить. На.

Софія. Від нього ще гірше пектиме.

Іван. Що ти тямиш! Це мені ще на Капказі один верменин дав, він на Афонській горі достав. Ковтни — побачиш.

Гнат (бере). Ковтну, щоб одчепився. (Ковта.)

Іван. Гляди ж, щоб не впало яке зерня. Ну, що?

Гнат. Не проскочило... позастрягало.

Іван. Принеси, Софіє, води.

Софія пішла.

Дуже помага, од всякої хвороби помага. Було, оце чи живіт заболить, чи так коло серця чого закруте, або морозить

іноді походом — візьмеш тридев'ять...

Софія виносе воду.

Запий. Навхрест запий.

Гнат. Та вже проскочило.

Іван. Нічого, а ти таки запий, навхрест... отак, отак!.. Ну, а що?

Гнат. Нудить.

Іван. Нудить? Дивно! А мені одразу помага.

Софія. Я боюся, щоб ти ще гірше не захворів! Іди, Гнаточку, поки ще не зовсім смеркло, до Цимбала, а то пізніше не застанеш. Тільки не барись.

Гнат. Та хто його знає, як скоро справишся... Може, й заночувать там прийдеться. (Іде.)

Софія. Ото вигадав!

Гнат пішов.

І що в нього таке, тату? Я боюсь...

Іван. Може, що з'їв. Понудить та й пройде, чого там бояться. Воно й від перцю пройде, тілько треба підождать.

Голос Ганни за коном: "Матері твоїй чорт, твоя н мати така!"

Софія. О! Мати обізвались... Я піду в хату, а то наскоче, то зараз і вилає...

Голос Ганни: "Так я тобі й подарую, будеш бачить!"

Софія. З ким це?

Іван. З Богункою. Іди, справді, та лягай. Мене хоч і лаятиме, то байдуже, я ще її і подражню трохи.

Софія. Цур їй — не зачіпайте. (Пішла в хату.)

Іван. Е, ні! Вона як утомиться лайкою, то тоді вже тілько сопе.

Показується Ганна.

ЯВА VI

Іван і Ганна.

Ганна (часто повертається в той бік, відкіля вийшла). Взяла личко — віддай ремінець! Я тебе буду позивать цілий рік. Багатирська жінка, куди ж пак! Чорт не видав! Вона дума, як її чоловік був старостою, то можна вже й чужих курей красти. Ще й коверзує! Взяла курку — віддай гуску,

от що! Не буде по-твоєму, не буде! Я тобі не Явдоха, — Ганна свого докаже...'От тобі ще на придачу. (Дає дулю.)

Іван. Так її, так!

Ганна.А тобі чого треба? Що ти мені — лаяться забороиш?

Іван. Ні, я вийшов подивиться: думав — рукопашна буде, в очіпки.

Ганна.Іди краще кашлять на піч! Беззубий шкарбан! Одного зуба маєш, та й того скалиш.

Іван. Отакої! І мені жаль курки, а котру пак курку вона взяла?

Ганна.Саму кращу: там ,як цесарочка.

Іван. Отака курочка була в роті...

Ганна.В чиїм роті?

Іван. У нашій роті, ще як служив на Капказі.

Ганна.Тьфу!

Іван . Ти не плюй, а ось послухай, які на Капказі кури...

Ганна.Та ну тебе к бісу з тим Капказом, ти вже надоїв мені ним! І носиться з своїм Капказом, як дурень з ступою. Чого ти притисся сюди? Перебив мені лаяться;

тілько що почала так гарно лаять, а він і перебив, тепер-у мене аж всередині труситься.

Іван . Та буде вже, угамуйся! І курка того не варт, щоб за нею так убиваться.

Ганна.Не варт?! Отже, ти мене розпалиш, і я тебе виштапую на всі боки! Курка не варт? Ач який багатир! А курка яйце знесе, а з яйця курчата, а курчата он у городі тридцять копійок пара. Не варт? Тобі, мабуть, і вилаяться важко!

За коном чуть гомін далеко.

О! Чуєш! Чуєш? Ото вона знов пащекує щось на мене! Не видержу, єй-богу, не видержу! Піду долаюсь, бо й не засну! (Іде хутко і кричить кілько слів на кону, а потім і за коном.) Хто? Хто? Я? У тебе горстку конопель узяла? Брешеш! Бодай тебе трясця взяла, як я брала, то кума Явдоха взяла, і Олена бачила! А як ти позаторік у мене картоплі викопала цілу миску, то я ще тебе за це й не позивала. Що? Я? Хіба я така, як ти? Ти ще дівкою...

Голос зника.

ЯВА VII

Іван (один). Отакий у нас був підхвебель на Капказі!.. Як причепиться, то тілько стоїш та слухаєш, а він тобі нагада й позаторішнє! А не дай бог переб'ють йому, покличуть до ротного — ще гірше! Оце вернеться нескоро, вже й забудеш, заснеш, а він зараз розколотить тебе і таки долає... Одначе мені здається, що від Ганни і він би утік! На що вже я терплячий, а хотів тікать, та ще потерплю — жаль дочки. Так, мабуть, на роду написано: коли не один, то другий підхвебель виварює воду... (Пішов у хату.)

ЯВА VIII

Входе Варка, тихо озирається.

Варка (одна). Знов нема Гната!.. Чого ж він не виходить?.. Вчора прождала вечір у леваді, як на голках: вітер шерхне листом або пташка спросоння крилом порсне, а в мене серце заб'ється і душа замира — думаю, він, — а його нема... Вернулась додому, мов у ступі стовчена, і дома не спала до світа, ждала, чи не прийде. Миш гризне, а мені здається — підійшов. Схоплюсь, ноги й руки дрижать, до вікна... нема... і не було!.. Сама сьогодня його звала... жду знову, горю вся, як у вогні, а його нема... 0х! Нещаслива моя доля: ні молодиця, ні вдова! Нащо ж спізнала я ті хвилі пекучого кохання? Краще б дівкою зосталась, легче б мені було б!.. Ой! Хтось іде... Він, Гнат! Звідкіля ж це? Чи не був у мене дома?.. Притаюсь. (Ховається за кущем.)

ЯВА IX

Гнат іде до хати, а потім Варка.

Гнат. Тепер мені не страшно! Ну, Цимбал! Зашив у ганчірочку якесь зілля, почепив мені сам на шию і як подув на вид, так наче щось зсунулося з мене, і так мені легко стало, мов на світ народився.

Варка (тихо підходе). Гнате!

Гнат. Варка?!

Варка. Я, мій голубчику. Ждала тебе — не йдеш, скучила і прийшла сама. (Кладе на нього руку.) Чого ж ти не виходиш?

Гнат. Дай мені спокій.

Варка. Ти чогось, мабуть, розгнівався на мене?

Гнат. Чого мені на тебе гніваться...

Варка. А коли не гніваєшся, то глянь же на мене, глянь мені в вічі, глянь так, щоб серце в'януло від погляду.

Гнат. Чого тобі треба?

Варка. Тебе, мій Гнаточку. Чого ж ти такий знов чудний?

Гнат. Я... спать хочу.

Варка. Ха-ха! Брешеш ти! Ти чогось слини розпустив, як баба Горпина, що пасе панських гиндичат! Ха-ха! Спать він Хоче... (Шепче.) Ну, ходім.

Гнат. Одійди від мене, не чаруй мене, не поможе..

Варка. Що з тобою?! Ти цураєшся мене?..

Гнат. Варко! Не топи моєї і своєї душі — гріх.

Варка. А дурний, а божевільний! Якого ж ти ще гріха боїшся, коли вже грішний! Ти дивись на мене! Любила тебе дівкою до загину, і тепер любить не перестала, і в пекло піду за тебе — мені не страшно.

Гнат. А Софія?

Варка. Вона тобі чужа, ти не її, а мене любиш!

Гнат. Нехай тебе чорт любить!

Варка. Та чорт же й любить! (Обніма його й цілує.) Оцей, оцей, оцей!

Гнат (тремтить і говоре після кожного поцілунку). Варко... Варко... Варко... Я присягав Софії.

Варка. Я твоя суджена, а не Софія! Ти мені раніш присягав, ти сказився тоді, віддав мене Степанові; візьми ж мене, візьми мене тепер, поки нема Степана, і випий з мене кров мою! Гнат! Кров мою випий з мене тепер, тепер, поки я вільна, а Степан вернеться... тоді... годі вже! Буде нам мука — вічная розлука.

Гнат. Вічная розлука... (Без сили опускає руки.)

Варка. Чуєш, чуєш? Пригорнись сюди, до мого серця... Слухай, як воно лютує, кипить, мало не вискоче! Нащо ж марно тратить час? Може, Степан і завтра прийде...

Гнат тяжко й глибоко зітхає.

Мовчиш? Цураєшся? (Одпиха його від себе.) Слинявий! Дурень! Солом'яний дід! Прощай! Будеш ти бігать за мною, будеш шукать, як перше, та не знайдеш! Прощай! (Іде.)

Гнат (мов просипається). Варко! (Доганя її.)

Варка. Чого?

Гнат. Постривай! (Хвата її за руку.)

Варка. Геть від мене! Не підступай!.. Ти й так вимучив мене — чого тобі треба? Я через тебе тут кисну, через тебе не найнялась до калинівського панича, через тебе пропадаю, сохну, в'яну! Я з ума зійду! А ти слини тільки пускаєш! Прощай!

Гнат (придержує її). Варко!

Варка. Не зачіпай мене!

Гнат. Стривай, куди ж ти?

Варка. Завтра чуть світ піду в Калинівку!

Гнат. В Калинівку?! І наймешся до панича у горниці?

Варка. Наймусь. А тобі яке діло?

Гнат (скипів). Як яке?

Варка. Ха-ха-ха! Який сердитий! У тебе жінка є, а я вільна пташка, поки Степан не вернеться: що захочу, те й зроблю —— ніхто мені не забороне, а вернеться Степан — і на поріг нікого не пустю!

Гнат. Так ти підеш?

Варка. Атож.

Гнат. Не йди!

Варка. Ха-ха-ха! Що ж ти мені зробиш? Забороиш? Одчепись, кажу! Піду, куди схочу! Піду в город; і там є кращі й розумніші від тебе.

Гнат. Не йди, кажу! Бо я тебе й під землею знайду і уб'ю, як собаку!

Варка (ласкаво). Божевільний! Єй-богу, божевільний. Ти сам не знаєш, чого хочеш. І цураєшся мене, і не пускаєш.

Гнат. Не можу я від тебе відцуратьсяся, нема у мене сили, — і зілля не помага. Ти мене причарувала навіки; як підеш відціля — гробаки заточать моє серце... Я тебе скрізь знайду... Я тебе й себе занапастю, — не йди...

Варка. Чого ж ти мучишся, чого нудишся? Скажений, я тебе не покину, я не піду нікуди відціля без тебе, а з тобою піду куди ти схочеш, куди звелиш! Утечемо, утечемо на край світа, щоб тільки сонце знало, де ми будемо жить, удвох ми будем скрізь щасливі... Утечемо! Сьогодня, зараз...

Гнат. На, бери мене, всього бери, муч мене, тілько не йди нікуди, щоб я тебе хоч бачив щодня, хоч здалеку, або дай мені такого зілля, щоб я забув тебе.

Варка. Такого зілля нема на світі. Ти ж мій... навіки мій... (Обніма його.)

Завіса.

ДІЯ П'ЯТА

У Гната в хаті.

ЯВА І

Ганна (одна). Куди ж це Гната занесло — і досі нема? А та, певно, побігла одшукувать його! Шукай, шукай — знайдеш, якраз! 'Він від тебе тіка, як чорт від ладану, бо ти тілько плакать умієш. Спарувався!.. Коли б мені старого чорта здихаться, я за тебе приймусь не так. Яка ніжна, все б тілько лежала, а по хазяйству без загаду і не загляне.

ЯВА ІІ

Входе Софія, роздягається й сіда.

Ганна.Я ж кажу, що так! Ходить, тиняється, наче пані яка!.. Чого ж це ти руки згорнула, чом води не принесеш?

Софія. Та води, мамо, повна діжка. Я ще вранці наносила, хоч і подивіться! Куди ж її носить?

Ганна.Куди? Куди? Ще тобі треба показувать, куди й воду носить! Якби ти була з хазяйського заводу, то й без показу, і без загаду знала б своє діло. Наносила б у чавуни та поставила б свині полову попарить.

Софія. Та он же гляньте —в печі обидва чавуни стоять, повні полови з дертю.

Ганна. А свиня тим часом голодна, отам риє під при-сьбою та гуде!

Софія. На те вона свиня!

Ганна. О, я знаю, що ти на язик гостра, як бритва, а до діла нема хисту! Якби ти не язиком, а руками робила, то й свиня була б прив'язана на паколі і не рила б.

Софія. Та вона ж була на паколі, а Гнат вчора взяв нащось вірьовку. Чим же я її прив'яжу?

Ганна.Найшла б чим, якби хотіла, а то все з татком своїм возишся! Не приносив ще сьогодня пряничків?

Софія (через сльози). Чого ви, мамо, нападаєтесь на мене? Що я вам зробила?

Ганна (прицмокує). Агусі, маленька, заплач — батько спече калач!

Софія. Боже мій, боже!

Ганна. Повна хата робочих людей: невістка й батько її! Тілько б спали та їли! Дармоїди бісові!

Софія. Батько не ваше їдять! Вони нам хазяйство справили з тим договором, щоб ми їх до смерті содержували.

Ганна. До смерті!.. Коли ж він умре? Жди! Він ще двадцять год буде жить, то його й годувать, дармоїда?

Входе Іван і стоїть на порозі.

Софія. Краще б ви мене вбили, ніж отак щодня допікати! Я вже світові божому не рада.

ЯВА III

Іван, Ганна й Софія.

Іван. Знову гризла? Я вже терпів, терпів, та й терпець урвався! Скажи ти мені, що я тобі зробив, що тобі Софія робе, чого ти гризеш її?

Ганна. Лінива твоя дочка, не хазяйка, нічого не глядить, тілько учепиться чоловікові за шию та так і висить, а ти ще й сам потураєш.

Іван. Що ти вигадуєш? Хіба я не бачу, як вона робе... Та нехай би за діло вилаяла, ну, так! А то прямо чи слід, чи не слід — сичиш, сичиш і сичиш!

Ганна.Сичу?! Що ж то я гадюка, чи як?

Іван. Гірш гадюки! Гадюка вкусить, та й сама тіка, а ти сичиш і в вічі лізеш, кусаєш і знов сичиш.

Ганна. Брешеш ти, старий чорт, я не сичу! Дармоїди погані! Обоє тілько лопаєте, а роботи з вас нема!

Іван . Так от що? Бач, де болячка! Я дармоїд, я нічого не роблю!.. Ти так і кажи. Хіба тобі повилазило, що я чоловік старий, немощний: що ж я буду робить, може, скоро й помру.

Ганна. Тебе ще й довбньою не доб'єш! А коли не здужаєш робить, то йди під церкву з довгою рукою, а дурно хліба не їж!

Іван. Совість ти загубила! І ти ж незабаром постарієш, так і тебе тоді, як собаку, вигнать з двору?..

Ганна.Я без роботи не сидітиму — хоч пір'я дратиму! Дурно хліба ніхто не дасть! Баштана стережи, свиней паси... Кістки збирай, от що!.. Дочка дивиться, що ти нічого не робиш, та й собі ніжиться та слини розпуска! Он і чоловіка до того довела, що хати не держиться.

Іван . Ти ж сама довела його до того, що й жінка остогидла! Хоч кому, то буде дома смердіть, коли, замість матері, у хаті собака зла сидить і раз у раз гарчить!

Ганна.Сам ти собака, старий чорт! Слиняві! Старці! Ішов би під три чорти, то одним ротом менше б було. (Одчиня скриню, переклада збіжжя і бурчить.) Чорт не видав! Еге!.. Так я й знала! Ху! Невісточка!.. Сваток...

Іван . От до чого дожив! З хати виганяють, притулиться нігде! Іди миром жить, руку простягай! Дожив на старість... І піду! Краще миром жить, ніж отаке вислухувать щодня. (Вере шапку.)

Софія. Куди ж ви, таточку?

Іван. Піду попитаю, чи не їде хто в город, а ти склади моє збіжжя.

Софія. Татку!.. Татку, не кидайте мене! Що ж я без вас робитиму?!

Іван. Бачить бог, моя дитино, як мені самому тяжко тебе покидать. (Гладить її по голові.) Ти єдиная моя дитина, моя радість, ти тілько й тішила моє старе серце, і не можу я дивиться, як тебе мучать через мене, не можу, я... не знаю... Я б тобі небо прихилив!! (Витира сльози.) Та високо... високо... (Іде.)

Софія плаче, схиливши голову на руки.

Ганна.Куди йдеш? Скоро обідать пора.

Іван. Обідайте без мене. (Виходе.)

ЯВА IV

Ганна и Софія.

Ганна (дає вслід Іванові дулі). На, на! Йди к бісу! Злякав як! Де ж пак! (До Софії.) Слинь, слинь, поки очі не повилазили. Тілько й знаєш хлипать. Велике горе, що твого татка тут не буде. На біса нам дармоїд? Це не город, тут робить треба, а ви все по-панячи: може, чайку нап'єшся... А матері вашій сто бісів! Було б іти за городського, адже ж сватав якийсь швець... (Глянувши у вікно.) Іде. (Бере рогач і порається коло печі, так, аби показать, що вона робе.)

ЯВА V

Входе Гнат, скида шапку, вішає її і стоїть біля порога, а Ганна ніби його не бачить, говорить до себе.

Ганна. Отаку невісточку придбай! Сидить собі, як панночка, замислилась, а ти роби, та ще й мовчи! На старість саме добре! (Кида рогач, хапа віник.) Оженився собі дурний на лихо! Ще й старого чорта, дармоїда, в придане взяв за лінивою дочкою!!

Гнат (до Софії). Чого ви гризетесь раз у раз? Як прийдеш домому, то так тебе зараз пекельним духом і обвіє. Що ти тут зробила?

Софія. Не знаю, чого мати лаються... з батьком посварились... і...

Ганна. А звісно!.. Поцілуйтесь зараз!.. Поцілуй її — вона тільки того й хоче.

Гнат. А вам би любо було, якби я тільки що ступив на поріг, зараз почав гарчати?! Обридло вже?

Ганна (плаче). Так... так...

Софія (ожива). Де це ти, мій голубчику, ходив так довго? Може, їсти хочеш, то обідали б уже.

Гнат. А батько ж де?

Софія. Пішли... вони хочуть у город їхать... вони...

Гнат. Підождемо його. (До матері.) Чого ви плачете? Самі нападаєте на всіх, всім у вічі лізете, всіх сварите, та ще й плачете!

Ганна. Отак, отак! Я так і знала! Мати тоді потрібна, як маленьким був, та ночі недосипала, та годувала своєю кровію, та обмивала, та пестила! А як вигодувала, то матері не треба вже, не треба! Прожени ж мене, прожени!.. Нехай мати старцем іде попідвіконню!.. Тепер жінка миліща, а мати що? Хоч би її чорт узяв, то байдуже! Мати робе, а жінка сидить; он хата цілий день не метена — нічого, а мати скаже слово — нападається: сяка-така, лиха!

Гнат. Бо й правда, що ти раз у раз тільки плачеш, а нема, щоб діло робила! Прийшов в обідню пору — хата й досі не метена! Мати підміта, а ти сидиш!

Софія. Та, їй-богу, Гнате, хата була заметена й прибрана як слід! Ти ж глянь, де те сміття, що мати мела?

Ганна.То це я брешу? То це я нарошне мела, чи як?

Софія. Мабуть, побачили Гната у вікно та й почали пораться, єй-богу, правда, а то сиділи та лаялися.

Ганна. Брешеш ти, брешеш, городська ш... (Удержує себе, щоб не сказать далі.)

Софія. Лайте вже мене, як хочете, — гірш не буде! Що я вам, мамо, зробила? Я вас любила замість рідної матері, я вам корилась і корюсь, поперек слова ніколи не сказала! За що ж ви мене зненавиділи? За що раз у раз нападаєте, лаєте, паскудите?!

Гнат. Та цить, не слинь! Наобісіли вже мені твої сльози!

Ганна (зло). Нехай поплаче, може, батько пряничка принесе!..

Гнат. Я їй такого пряничка піднесу, що вона й у двері не потовпиться!

Софія. Ти й так хати вже відцурався, не любиш мене, осоружна я тобі стала, а мати тільки гризуть, та ще сердишся, що плачу!

Ганна. Якби попобив добре, щоб синяки днів три не сходили, то й плакати б перестала...

Гнат. Мовчіть хоч ви, не підливайте в огонь масла! Добре вже горить отут і без вашого масла!

Ганна. Бо дурний!.. Важко йому побить жінку, щоб серце зірвать... Тьфу! На такого чоловіка. (Виходить, грюкнувши дверима.)

Гнат (опускається на ослін). Наказав мене господь. (Мовчить.)

Софія хлипає нервно.

Годі вже або що, рева!

Софія (сіда біля Гната). Глянь же на мене ласкаво, пожалій мене, Гнате!

Гнат. Одчепись! Я не можу на тебе дивиться, як ти киснеш.

Софія. Ох, Гнате, хіба я така була? Ми так недавно побрались з тобою, а ти вже тікаєш з дому; мати гризе, я не маю світлої години, батька з хати виганяють, а ти не заступишся, як перше, а ще й сам лаєш мене! Не з матір'ю ж тобі вік вікувать, а зо мною, дружинонько моя!.. Пригорни ж мене, приголуб — я зараз повеселішаю.

Гнат. Повеселішай, тоді приголублю!

Софія (нервно). Ну, я вже не буду... Дивись, я вже весела! О! Глянь, сміюсь... (Обніма Гната). Не хочеш мене приголубить, противна я тобі стала?!

Гнат. Знову? Годі, кажу!

Софія. Не можу, не можу, Гнаточку, удержать своїх сліз; я б радніща була.

Гнат бере шапку.

Гнат. Бодай увесь світ завалився, коли на ньому так весело жить усім, як мені тепер! (Виходить.)

Софія. Куди ж ти? Я вже не буду... (Витирає сльози.) Єй-богу, не буду! Підожди хвилиночку, сам побачиш! Гнате, серденько моє, вернися! Пішов... Мабуть, до шинку... Прийде п'яний... Боже, дай мені терпіння, щоб я хоч не плакала! Від плачу я тілько марнію. (Дивиться у дзеркало.) Ой, які очі червоні, аж запухли! Постривай, я заплющу їх і так трохи посилю... (Сіда на ослін і заплющує очі.) І чого Гнат такий став недобрий? З того часу, як був слабий, наче його хто одвернув від мене... Страшно й подумать... Мені часто приходить на думку, що йому пороблено, поробила Варка. Аж у голові заболіло, мов розкололася надвоє! (Одкрива очі і встає.) Боже! Одверни від мене ці думки, бо з ними я не буду жить, я не хочу жить... нащо тоді жить, коли це правда? Голубчику мій, боже, прости мене, я грішу цими думками, й наверни Гнатову душу до мене знову!

ЯВА VI

Входе Параска, вже молодиця.

Параска. Здрастуй, Софіє!

Софія. Ох! Як я'злякалась...

Параска. Чого?

Софія. Так... не знаю... Як же я рада, що тебе побачила;

ти моя перша порадниця здавна... Голубочко моя, Параско...

Параска. Що тут у вас коїться? Ти а^к змарніла... Я оце почула, що батько твій одходить від вас, і забігла на хвилину з тобою побалакать.

Софія. Ох, краще не питай... свекруха...

Параска. Свекруха як свекруха — я вже про неї й не кажу... Не крийся передо мною, я тебе давно люблю як сестру, і мені жаль тебе... Я все знаю...

Софія. Що ти знаєш? Може, ти знаєш і те, чого я не знаю?

Параска. Всі знають, тільки ти одна не знаєш...

Софія. Що, сестро, що, моя голубочко, ластівко, кажи! Може, ти що недобре знаєш про Гната?

Параска. Бач, мабуть, і ти помітила, коли питаєш так палко?

Софія. Одно помітила: Гнат не такий, як був спершу, неласкавий до мене, хати не держиться...

Параска. А Варка часто у тебе буває?

Софія. Варка! Так невже ж вона... кажи, кажи, що ти знаєш?..

Параска. Та те, що твій Гнат часто буває у Варки, вона його причарувала.

Софія (не може говорить). Ти... сама... бачила? Де? Як? (Дуже зворушена, ледве стоїть на ногах і сіда на ослоні.)

Параска. Я нічого не бачила...

Софія (встає, нервно сміється). От бач, от бач! Нічого не бачила, а говориш таке страшне.

Параска. Другі бачили! Даремно не говорять, — вона й сама хвалиться. Придивляйся за ними, то й ти побачиш! А тепер прощай, бо мене чоловік жде. Я тілько за тим і зайшла, щоб тобі сказать, бо тебе обманюють, а ти, як дитина, віриш... (Пішла.)

ЯВА VII

Софія одна, а потім Варка.

Софія. Боже, я з ума зійду... Варка? З Гнатом? Кепкують надо мною, обманюють у вічі, а за очі сміються над моєю душею, над моїм серцем, і вони живі, і грім божий їх не вбив? І Гнат? Гнат сміється над моїм серцем, що тілько й живе ним!.. Ох, серце ж моє бідне, не бийся в грудях, перестань краще биться навіки, щоб я не дожила до того, що ти мені віщуєш!

Входе Варка.

Варка. Здрастуй, Софіє.

Софія. Варка?! Це мені ввижається вона? Зійди, зійди з очей моїх, відьма, чарівниця!

Варка. Що з тобою, Софіє? Це я!

Софія. Ти?!

Варка. Та я ж! Ото, хіба не пізнаєш? Я, Варка, твоя подруга...

Софія. Іди, іди з очей моїх, чарівниця лукава! Іди! Не пали мене своїм поглядом єхидним — ти гірше сатани, ти мене з ума звела, ти одбила у мене чоловіка, ти причарувала його, а тепер ходиш сюда потішаться надо мною, живеш моїми муками, радієш моїм горем! (Хитається.) Геть з хати! (Сіда тяжко на піл.) Ох!.. (Пада зомліла на полу.)

Варка (підходить). Зомліла, сердешна! Так і вона довідалась уже?.. Ох! Цього я тілько й ждала, а серце забилось і страшно чогось зробилось, наче я душу загубила... Що ж воно буде далі: чи мене покине Гнат, чи її — і утіче зо мною?.. Побачимо! Щастя куце, я вже його спізнала! А тепер хоч і вирветься від мене, то й ти його не піймаєш! (Іде і на відході зустрічає Ганну.) Здрастуйте, і прощайте! Заходила до Софії, та вона спить. (Пішла.)

ЯВА VIII

Ганна (одна). Ач паскуда. Витяглась, й спить собі! Спи! Спи! Я тебе не будитиму чоловік та полюбується! Ну, взяв хазяйку, як мене нема дома, то хоч усе позабирай.

як пані яка, та — нехай прийде нічого сказать!

ЯВА IX

Входе Гнат, під чаркою.

Гнат. Давайте обідать! Де Софія?

Ганна.Он!

Гнат. Що ж це вона, слаба, чи що?

Ганна.Не здужає встать! От розбуди її, поцілуй, скажи:

спасибі тобі, моя хазяєчко, що ти спиш, а чужі свині всю харчу нашої поїли.

Гнат. Які свині? Що ви кажете?!

Ганна.А те, що твоїй пані тілько б спать! Я поставила висівки в хліві та пішла на город, а вона уклалась спать;

чужа свиня затесалась у хлів і все поїла, а наша голодна гуде! Нехай вам чорт, я вже утомилась за вами доглядать, ідіть собі к бісовому батькові з моєї хати.

Гнат. Яка ж це ваша хата? Хата моя, а коли вам тісно, так ви йдіть собі відціля!

Ганна.Не діждеш, не діждеш! Щоб твоя нечупайда була тут хазяйкою та вилежувалась, а я наймичкою? Хіба невістку на те беруть у хазяйство, щоб з нею панькаться? Бач, як витяглась!

Гнат (хутко йде до полу і штовхає Софію під бік). Уставай ти, сплюха чортова!

Софія (зскакує з полу й даваться, мое несамовита). Де я?

Гнат (шарпає Софію так, що та трохи не пада). Прочуняйся, кажу тобі!

Софія. Не буду, не буду, не буду! (Захищає себе руками, а далі впала в істерику — регоче помалу, а потім дужче.)

Гнат. Цить! (Замахується на Софію.) Цить, не смійся!

Софія (істерично плаче й захищається руками). Ой! Не бий же мене, не вбивай же мене, живи собі з Варкою, а я піду, піду від тебе... з батьком... піду...

Гнат (через зуби). Що ти сказала?! Га? Що ти сказ... Та цить, кажу, не плач! Ти мені всю душу вивернула своїми противними речами, своїми сльозами.

Ганна.Тепер погладь її по головці та й знову спать уклади, а мати нехай сама товчеться.

Гнат. Довго ви будете з мене жили тягти? (Переламує кочергу, з палицею кидається на Софію.) Довго будете мучить мене?

Софія. Ай! (Тіка надвір, Гнат за нею.)

Ганна (на порозі). Навіжений, що ти робиш? Палицею уб'єш!

За коном чуть: тихо Софія промовила: "Рятуйте!"

Візьми батіг та батогом: і дошкульно, і не покалічиш. (Біжить з хати.) Годі, годі! Уб'єш, кажу! (Впихає Гната в хату.)

Гнат (блідий, осатанілий, кида палицю між кочерги). О кляте серце, ти до добра мене не доведеш! За що, за що я так тяжко знущався над нею?! Від цього часу рука моя скорій одсохне, ніж вдарю Софію... хоч раз, хоч соломинкою.

Ганна (вбігає). Що ти наробив!.. Ти вбив її, вона нежива!

Гнат. Нежива!? (Біжить надвір.)

Ганна (ламає руки). Ох боже мій.... ох боже мій... Що ж тепер буде, що ж тепер робить? Занапастив свою голову навіки!

Гнат вносить Софію.

Ох нещастя, ох нещастя! Побіжу за Цимбалом, може, він поможе що, може, одходить її. (Вийшла.)

Гнат (кладе Софію на піл). Убив!! О, проклят будь і день той, і та година, в яку я родився... і тричі проклята хвилина, що з Варкою мене звела!..

Входе Іван.

Іван. О, краще б ти, дитино моя безталанная, мене поховала, ніж я маю тебе поховать... Нащо ж я, старий... гнилий... пеньок, зостався, а тебе... гильочко зеленая моя, зломила лихая доля...

Гнат. Тату... тату... я не хотів її убить... Я ненароком, з серця. (Опускається на коліна перед трупом.)

Завіса.

1886. Новочеркаськ